

MISCEL·LÀNIA

EL NACIONALISME MALLORQUÍ DE CENTRE DURANT LA TRANSICIÓ: EL CAS D'UNIÓ AUTONOMISTA

THE MAJORCAN NATIONALISM CENTRISM DURING THE TRANSITION: THE CASE OF «UNIÓ AUTONOMISTA»

Juan Pedro Bover Sánchez
Universitat de les Illes Balears

Resum: Aquest article pretén analitzar l'efímera coalició Unió Autonomista, principal candidatura de centre nacionalista que es presentà a les eleccions de 1977 en el marc de l'illa de Mallorca. Per una banda, es vol conèixer l'ideari d'aquesta formació, el seu lideratge per part d'un destacat polític com era Josep Melià, la seva evolució i les raons de la seva ràpida desaparició. Per altra banda, es té la intenció d'extreure algunes conclusions sobre un espectre polític com és el centre nacionalista mallorquí durant el període de la Transició, moment fundacional de l'actual règim polític espanyol i balear.

Paraules clau: Unió Autonomista, nacionalisme, Transició, Illes Balears, Josep Melià.

Abstract: This article aims to analyze the ephemeral coalition Unió Autonomista, the main nationalist centrist party that ran in the 1977 elections within the context of the island of Mallorca. On the one hand, the objective is to know the ideology of this formation, as well as its leadership by a prominent politician such as Josep Melià, its evolution and the reasons for its rapid disappearance. On the other hand, it is intended to draw some conclusions about a political spectrum such as the Majorcan nationalist centrism during the Transition period, the founding moment of the current Spanish and Balearic political regime.

Keywords: Unió Autonomista, nationalism, Transition, Balearic Islands, Josep Melià.

Introducció

L'objectiu principal d'aquest treball és analitzar la coalició Unió Autonomista (UA). Aquesta candidatura a les eleccions de 1977 es caracteritzava pel propòsit d'aconseguir l'autonomia per a Mallorca dintre del marc balear i pel fort lideratge exercit per Josep Melià. Igualment, es pretenen extreure algunes conclusions sobre l'autonomisme i el centre nacionalista mallorquí durant l'etapa de la Transició. Es creu que aquesta recerca pot aportar noves dades al que se sap entorn de l'espectre polític que aquesta formació i els seus antecedents immediats varen voler representar.

La present recerca no parteix de zero. Actualment, existeixen tant un breu estudi d'aquesta formació¹ com altres que, estudiant fets més generals, com ara la Transició a les Illes Balears² o el nacionalisme a Mallorca de l'època esmentada³, han reparat en la seva existència i el que representà. Del que no es disposa fins avui dia és d'un estudi relativament acurat centrat exclusivament en aquesta candidatura, absència que es pretén cobrir amb aquesta aportació, tot i les seves limitacions.

Aquesta tasca, que s'ha realitzat majoritàriament a partir de fonts bibliogràfiques, hemerogràfiques i orals, es presenta de manera cronològica. Es comença per l'anàlisi dels grups que després formaren dita coalició, per passar posteriorment a l'anàlisi de la candidatura, els seus resultats i la seva dissolució. Finalment, s'ofereixen una sèrie de conclusions que intenten donar resposta als objectius generals plantejats.

¹ Antoni Marimon Riutort i Sebastià Serra Busquets (dirs.), *Diccionari de partits polítics de les Illes Balears (1900-2008)*. Palma: Leonard Muntaner Editor, 2012, p. 323-324.

² Miquel Payeras, *Les utopies esvaïdes. Crònica política de la transició democràtica a les Illes Balears*. Palma: Edicions Cort, 1999.

³ Bartomeu Carrió i Antoni Marimon, *El nacionalisme a Mallorca: evolució històrica dels orígens fins a l'actualitat*. Palma: Perifèrics, 2003 i Joan Pau Jordà Sánchez, «Payeses, tenderos y párrocos. El centro-derecha mallorquinista (1899-1983)», *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea* 16 (2017), p. 177-205.

Les arrels d'Unió Autonomista (1976-1977)

Durant la dècada dels seixanta del segle XX revifaren amb força els moviments nacionalistes a Catalunya i al País Basc, els quals tenien per objectiu principal l'autodeterminació i l'autonomia o la independència dels seus territoris. Per la seva part, l'esquerra d'àmbit estatal, companya dels anteriors en la clandestinitat durant el Franquisme, va anar assumint part d'aquests postulats.⁴ Però no sols varen sorgir grups nacionalistes en aquests indrets, sinó que també n'aparegueren, si bé amb menor intensitat, a zones com Galícia, l'actual Comunitat Valenciana, Andalusia, Canàries i Balears.⁵ En el cas de les Illes Balears, no va ser fins a finals dels anys seixanta quan s'inicià un mínim activisme polític nacionalista que aniria *in crescendo* durant el Tardofranquisme.⁶

Però a les Illes Balears el sentiment nacionalista no era de nou encuny. Un poc més tard que a Catalunya, a les Illes va sorgir a mitjans de segle XIX el moviment cultural conegut com la Renaixença, d'unes característiques similars a les del català. Així i tot, no va ser fins al tombant de segle quan aparegueren grups polítics regionalistes –encara no podem parlar de nacionalisme–, els quals con-

⁴ Andrés de Blas Guerrero, «La izquierda española y el nacionalismo: el caso de la transición», *Leviatán: revista de hechos e ideas* 31 (1988), p. 71-86 i Justo Beramendi, «Tensiones nacionales en el Estado español», Sebastià Serra Busquets i Elisabeth Ripoll Gil (eds.), *Identitats nacionals i nacionalismes a l'Estat Espanyol a l'època contemporània. Simposi GALEUSCA Història IV*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2019, p. 508-509. Per al cas específic de Balears, cf. David Ginard i Féron, «Movimiento obrero y cuestión nacional y lingüística. El caso de los comunistas en las Islas Baleares (1921-1978)», *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea* 18 (2019), p. 257-265.

⁵ José Luis de la Granja, Justo Beramendi i Pere Anguera, *La España de los nacionalismos y las autonomías*. Madrid: Editorial Síntesis, 2003, p. 195.

⁶ Bartomeu Carrió i Antoni Marimon, *El nacionalisme a...* *op. cit.*, p. 79-84 i Damià Pons Pons, «La cultura a Mallorca en la dècada de 1960: entre la desnacionalització accelerada i l'autoafirmació compromesa», Sebastià Serra Busquets i Elisabeth Ripoll Gil (eds.), *Identitats nacionals i nacionalismes a l'Estat Espanyol a l'època contemporània. Simposi GALEUSCA Història IV*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2019, p. 377.

vivien amb els federalistes que ja existien a les Balears des del temps del Sexenni Democràtic. Sense cap mena de dubtes, el gran moment d'aquests grups arribà amb la II República, si bé resultà un fracàs el seu projecte de dotar a les Illes Balears d'un estatut d'autonomia per la manca d'acord tant entre les diferents illes com entre els diferents partits. Més endavant, amb el Franquisme tot fou eliminat i silencià.⁷

Ja iniciada la Transició, a les Illes Balears democràtizació i descentralització es convertiren en conceptes difícilment separables tant per a l'esquerra com per a bona part de la dreta, tot i que no tots tenien el mateix punt d'arribada: mentre que l'esquerra parlava d'autodeterminació i d'una àmplia autonomia, el centre i part de la dreta, a excepció precisament d'Unió Autonomista, ho entenien d'una manera bastant més limitada.

Dintre d'aquest context varen néixer els dos grups que formaren principalment Unió Autonomista: el Partit Nacionalista de Mallorca (PNM) i el Grup Autonomista i Socialista de les Illes (GASI).

El PNM es presentà públicament el 20 de desembre de 1976 a Binissalem, si bé caldria situar el seu naixement cap al mes d'agost d'aquell any a instàncies de l'empresari pobler Miquel Aguiló Bonnín.⁸ Aquest partit es definia com a partidari de la via reformista de Suárez, com a seguidor de la socialdemocràcia, qüestionà que els seus mateixos integrants han matisat parlant més aviat de centrisme,⁹ i com a nacionalista mallorquí i autonomista, rebutjant explícitament l'independentisme.¹⁰

En relació amb aquest darrer punt, cal analitzar com articulaven aquest discurs nacionalista. Repetidament, el seu líder, Josep Melià, afirmava que Mallorca era una nació colonitzada per Castella

des de temps de Felip V i que això l'havia portada a la marginalitat. La solució passava per l'obtenció d'un estatut d'autonomia, que podria ser per al conjunt de l'arxipèlag si totes les illes ho desitjaven, per tal de recuperar l'autogovern polític, econòmic i judicial. A grans trets, aquestes idees ja havien estat exposades públicament per Melià al seu llibre *Els mallorquins* (1967), obra que seguia l'estela iniciada pel català Jaume Vicens Vives i pel valencià Joan Fuster i que va tenir un fort èxit entre la intel·lectualitat mallorquina del moment.¹¹ Així doncs, el partit no feia més que recollir les idees que el seu líder ja havia deixat negre sobre blanc feia gairebé una dècada, quan la Transició encara no s'albirava.

Com s'ha avançat, el líder únic i indiscutible d'aquest partit fou Josep Melià Pericàs. Va néixer al poble mallorquí d'Artà el 1939 en el bressol d'una família de classe mitjana. Acabats els seus estudis de batxillerat, aconseguí una beca de la Fundació Juan March que li va permetre estudiar Dret a Madrid, obtenint la llicenciatura l'any 1962. A l'any següent aprovà les oposicions com a funcionari públic i ingressà en el Ministeri de Treball, on ocupà el càrrec de cap de Gabinet de Documentació, treball que compaginà amb el bufet d'advocats, l'escriptura, el periodisme i la docència a la Universitat de Madrid.¹² El gener de 1974 fou anomenat director del Gabinet Tècnic del Ministeri de l'Habitatge, essent destituït d'aquest càrrec el setembre de 1975 per fer públiques una sèrie de crítiques a la gestió d'Arias Navarro.¹³

Des de ben jove va mostrar vocació per la política, participant durant els seus anys d'adolescència del *Frente de Juventudes*.¹⁴ Melià, qui mai va mili-

⁷ Bartomeu Carrió i Antoni Marimon, *El nacionalisme a...*, op. cit., p. 21-63.

⁸ «Entrevista a Miquel Segura Aguiló» (Alcúdia, 17 d'abril de 2014).

⁹ «Entrevista a Miquel Segura Aguiló» (Alcúdia, 17 d'abril de 2014) i «Entrevista a Santiago Coll Llompart» (Binissalem, 18 d'abril de 2014).

¹⁰ *Diario de Mallorca*, 21 de desembre de 1976.

¹¹ Gabriel Ensenyat Pujol, *Fuster i els mallorquins. El debat identitari a la Mallorca tardofranquista*. València: Editorial 3i4, 2022.

¹² Antoni Marimon, «Pròleg. Josep Melià, entre la història i la política», Josep Melià, *Pensament: Obres completes, vol. 1*. Barcelona: Proa, 2001, 9-41.

¹³ Miquel Payeras, *Les utopies esvaïdes. Crònica política de la transició democràtica a les Illes Balears*. Palma: Edicions Cort, 1999, p. 31.

¹⁴ Llorenç Capellà, *Les ideologies polítiques a Mallorca (quinze entrevistes)*. Palma: Editorial Moll, 1975, p. 171-172.

tar en l'oposició antifranquista, considerava que el règim havia de canviar des de dins i que s'havia de dirigir cap a l'apertura i la descentralització. Amb aquest missatge es presentà a les eleccions a Corts el 1974 amb el lema "Apertura i canvi!", venent al candidat immobiliari. Aquesta victòria va fer possible que Melià visqués els darrers moments del Franquisme i els inicis de la Transició com a procurador, càrrec que li va permetre seguir coneixent un bon nombre de polítics de primera fila.

Melià també cultivà l'escriptura. D'entre les seves obres assagístiques d'aquells anys caldria destacar la ja citada obra *Els mallorquins* (1967), l'*Informe sobre la llengua catalana* (1970), on denunciava la mala situació del català i en defensava el seu ús, i *El largo camino de la apertura* (1975), fenomen que ell considerava molt insuficient.

Cap a l'estiu de 1976, moment en que es creà el PNM, Melià gaudia d'una sòlida posició: era procurador a Corts pel terç familiar, essent un membre destacat del Grup Parlamentari Independent¹⁵, i escrivia regularment en la premsa espanyola. Així doncs, el prestigi de Melià a Mallorca era elevat per les seves connexions amb l'elit política i periodística del moment. Però no per a tots era un referent indiscutible. Per a bona part de l'oposició antifranquista, Melià era un home del règim que, si bé aperturista i favorable a una descentralització i a una normalització lingüística del català a les Balears, havia participat i s'havia beneficiat de la dictadura. Bona mostra d'aquest rebuig fou la negativa del PSI, partit d'esquerra nacionalista balear, a integrar-lo en les seves files a finals de maig de 1976.¹⁶

L'activitat del PNM, partit format bàsicament per fidels de Melià, es basà en portar a terme presentacions per diferents pobles mallorquins, que consistien en un sopar i una xerrada impartida per Melià a la que solien acudir els notables locals. Per

altra banda, les relacions i implantació d'aquest partit eren molt desiguals. Si bé la seva relació era més estreta amb la Part Forana que amb Palma, el seu nombre d'afiliats era molt baix en ambdós indrets. Pel que respecta a les altres illes, la seva relació era gairebé inexistente i les relacions del partit amb la Península passaven exclusivament per Melià.

Una altra característica del partit era la seva vocació per formar coalicions de cara a les primeres eleccions democràtiques. Des de la tardor de 1976 a la primavera de 1977 s'intentaren diverses vies. Per una banda, les opcions de centredreta: la Federació Social Independent de Sancho Rof, el Partit Popular de Pío Cabanillas i el Centre Democràtic. Per altra banda, les opcions nacionalistes, que foren l'Aliança Nacional Mallorquina i Unió Autonomista, essent aquesta la que aconseguí finalment reeixir.

El segon nucli fundador d'UA, el GASI, era més aviat un grup d'opinió que un partit. Aquest va néixer a partir de la ruptura de la primera Aliança Nacional Mallorquina a principis de 1976.¹⁷

Aquest grup s'autodefinia com a nacionalista i proclamava que les Illes Balears havien de disposar del dret d'autodeterminació, defensant que la solució més oportuna era la consecució d'un alt grau d'autonomia en el marc d'un estat federal. Pel que fa a l'aspecte socioeconòmic, deien defensar el socialisme autogestionari, sempre mostrant-se més propers a la línia defensada pel PSOE que a la del PCE. Finalment, i davant el procés de transició, defensaren primer la ruptura, encara que a partir de la tramitació de la Llei per a reforma política entengueren aquesta via com acceptable¹⁸. En paraules d'un dels seus líders, Josep Maria Llompart, "*no es esto por lo que hemos luchado, pero hay que aprovecharlo*".¹⁹

Repetidament algunes veus de l'esquerra criticaren el grau de socialisme del GASI. Si bé ells

¹⁵ Miguel Ángel Giménez Martínez, «Los reformistas del franquismo en las Cortes: el Grupo Parlamentario Independiente», *Revista de Estudios Políticos* 179 (2017), p. 199-230.

¹⁶ Miquel Payeras, *Les utopies esvaïdes...*, op. cit. p. 212 i «Entrevista a Sebastià Serra Busquets» (Palma, 22 de desembre de 2022).

¹⁷ Jaume Mateu, *Climent Garau. Un fil de memòria*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2008, p. 151-153.

¹⁸ Bartomeu Canyellas i Francisca Vidal, *L'oposició antifranquista...* op. cit., p. 21-27.

¹⁹ *Diario de Mallorca*, 25 de noviembre de 1976.

defensaven ser socialistes autogestionaris, alguns consideraren que eren més aviat un grup socialdemòcrata d'inspiració nòrdica. Tanmateix, el que resultava evident era que per al GASI la qüestió nacional era prioritària, fet que facilità que bona part d'aquest grup pogués pactar amb el PNM de Melià la creació d'Unió Autonomista.

El lideratge d'aquest grup estava personificat en dos intel·lectuals mallorquins: Josep Maria Llompart i Climent Garau. El primer havia nascut a Palma el 1925. Fill de coronel, estudià Dret a la Universitat de Barcelona i posteriorment treballà a la delegació d'Obres Públiques. Reconegut escriptor en llengua catalana, fou membre fundador tant de l'Obra Cultural Balear (OCB) com del GASI. Pel que respecta a Climent Garau, va néixer a Palma el 1924. Va estudiar Farmàcia també a Barcelona, obrint posteriorment un laboratori d'anàlisi clíniques. Conegut activista cultural durant el Franquisme, fou membre fundador de l'OCB, essent el seu president entre 1970 i 1976. A més, va militar en l'oposició antifrancista fundant l'Aliança Nacional Mallorquina el 1973²⁰ i, posteriorment, el GASI. Així doncs, aquests dos líders eren persones de la mateixa generació, de classe mitjana-alta, amb estudis superiors cursats a Barcelona durant la Postguerra i que, entrada la dècada dels seixanta, participaren en moviments culturals i posteriorment polítics de caràcter nacionalista, coincidint a l'OCB.

L'activitat del GASI es basà en la seva participació en l'Assemblea Democràtica de Mallorca, fundada el juliol de 1976. Aquest grup col·laborà en l'elaboració del manifest fundacional, que incloïa qüestions com la petició de l'amnistia per als presos polítics, l'apertura d'un procés constituent o la reivindicació de l'autodeterminació de les Illes Balears amb l'objectiu d'aconseguir l'autonomia. Fora d'això, el GASI tenia una relació molt estreta amb l'OCB i, en moltes ocasions, les seves activitats es confonien amb la d'aquesta entitat cultural.

Des dels seus inicis aquest grup va tenir l'aspiració de crear una coalició nacionalista que es

pogués presentar a les primeres eleccions democràtiques. D'aquesta manera, durant la tardor de 1976 el GASI, el PSI i el PNM crearen la segona Aliança Nacional Mallorquina, coalició que existí entre el 7 i l'11 de desembre. La raó d'aquesta rapidíssima ruptura es va deure tant a divergències ideològiques en lo social, fet que ja havia reconegut Josep Maria Llompart el mes d'octubre donat que el PSI i part del GASI es consideraven més a l'esquerra que el PNM,²¹ com en les divergències entorn del seu lideratge. Temps després es va fer públic que el GASI havia sondejat col·ligar-se amb el PSI i el PSP²², el que hauria suposat apostar per l'opció més socialista. Però aquestes negociacions no arribaren a bon port, provocant una crisi en el grup. La branca més socialista anà a parar al PSI i la centrista, liderada per Garau, a la coalició Unió Autonomista. Llompart optà per restar com a president de l'OCB, substituint a Garau.

Finalment, i pel que fa a la seva implantació a Mallorca, es pot observar com, a diferència del PNM, era major a Palma que a la Part Forana, si bé també tenia contactes amb diferents pobles de l'Illa a través de l'OCB. En canvi, amb les altres illes de l'arxipèlag la relació era feble. Més enllà de Balears, aquest grup tenia contactes estrets amb Catalunya i, de manera especial, amb Jordi Pujol.²³

Més enllà d'aquests dos grups, existiren altres que també integraren o donaren suport a aquesta coalició d'una manera més secundària. Per una banda, trobam el Partit Carlí de les Illes, membre fundador de l'Assemblea Democràtica de Mallorca, que aconseguí col·locar com a candidat al Senat a Damià Contestí Sastre amb l'impuls de Climent Garau²⁴. Però aquesta candidatura no fou acceptada per ser aquest jutge, considerant-se que existia incompatibilitat. Malgrat la seva caiguda, el Partit Carlí a les Illes va continuar fent públic el seu suport a UA.²⁵ Per altra banda, també s'inte-

²¹ *Diario de Mallorca*, 8 d'octubre de 1976.

²² *El País*, 2 d'abril de 1977.

²³ Jaume Mateu, *Climent Garau un..., op. cit.*, p. 150-151.

²⁴ «Entrevista a Climent Garau Arbona» (Bunyola, 21 d'octubre de 2014)

²⁵ *Diario de Mallorca*, 20 de maig de 1977.

²⁰ Antoni Marimon Riutort i Sebastià Serra Busquets (dirs.), *Diccionari de partits... op. cit.*, p. 24-25.

graren a UA un grup reduït que provenia del PSI com ara Celestí Alomar, alhora que hi participaren independents lligats amb Melià com Valentí Puig.²⁶

La creació d'Unió Autonomista

La primera vegada que es va donar a conèixer UA com opció política fou el 24 d'abril de 1977. Entre el 10 i el 16 d'abril els diaris mallorquins publicaven notícies contradictòries sobre quin seria el futur dels grups que poc després formarien UA i, molt especialment, del PNM. Aquests destacaven la possibilitat que el seu líder, Melià, s'integrés en el Centre Democràtic, fent palès també el rebuig del Partit Popular Balear (PPB) a aquesta opció. Melià arribà a afirmar durant aquests dies que "*si quieren [PPB] que vaya solo, iré solo*".²⁷ Tancat aquest camí, a finals del mes d'abril es crearen tant UA com les seves llistes de candidats a les eleccions.

Davant aquesta situació, sorgeix una pregunta evident: ¿per què Melià, que era un dels polítics balears més rellevants, no formà part d'UCD si coneixia bé el nucli de Suárez i havia donat com a procurador un clar suport al seu projecte reformista? ¿No era lògic que fos un dels líders naturals de la UCD balear des del moment en que el President del Govern va prendre el control de la coalició centrista? A això es pot respondre amb dos arguments més una hipòtesi. En primer lloc, els líders del PPB, el partit amb més pes d'UCD-Balears, semblaven contraris a acceptar a Melià i, en segon lloc, que les idees autonomistes i nacionalistes d'aquest polític xocaven amb l'UCD d'aquells moments. Per altra banda, existeix una hipòtesi que necessitaria un estudi més acurat. I és que podria ser que Melià hagués arribat a un cert pacte amb la cúpula centrista madrilenya que consistiria en el següent: Melià es presentaria com a candidat

per un partit genuïnament autonomista de centre mallorquí amb la finalitat de captar aquest vot que des de Madrid i Palma es podia preveure com a considerable. Posteriorment, Melià, si resultava elegit diputat, donaria suport a Suárez arribat el cas.

Existeixen fets que puguin donar validesa a aquesta idea? Sembla que sí. En primer lloc, Melià es mostrà repetidament partidari del projecte reformista de Suárez i treballà com a procurador per a que fos un èxit²⁸. En segon lloc, la premsa va fer públic que Melià estava negociant formar part del Centre Democràtic just en el mateix moment en que Suárez aterrà per liderar dita coalició. De fet, anys després Melià explicà que Martín Villa, aleshores ministre de la Governació, li proposà formar part d'UCD.²⁹ És força evident que, front la resistència aferriada dels líders del PPB a integrar el partit de Melià en el Centre Democràtic, aquest optà per la creació de la coalició autonomista. Igualment, és un fet que, poc després del fracàs d'UA, Melià es va integrar a UCD, ocupant directament alts càrrecs al Govern i en l'administració, per seguir després a Suárez en la seva aposta pel Centre Democràtic i Social el 1982. Tot i així, tampoc tenim la certesa que la situació anés exactament per aquests camins, punt que queda per resoldre.

Tal com ja s'ha avançat, aquesta coalició nacionalista va quedar formada pel PNM al complet, per un sector del GASI sota el lideratge de Garrau i, finalment, per independents i amb el suport dels carlins. Però què unia a aquest conglomerat de gent? Sens dubte el seu projecte autonomista, ideal que era l'element de cohesió d'aquesta formació que en la qüestió social semblava més heterogènia. Com a exemple d'això, el mateix Melià declarava que el socialisme autogestionari, opció defensada pel GASI, no era més que una bella utopia.³⁰

²⁶ «Entrevista a Miquel Segura Aguiló» (Alcúdia, 17 d'abril de 2014) i «Entrevista a Santiago Coll Llompart» (Binissalem, 18 d'abril de 2014).

²⁷ *Diario de Mallorca*, 10, 13 i 16 d'abril de 1977 i *Última Hora*, 16 d'abril de 1977.

²⁸ *Última Hora*, 9 de juny de 1977.

²⁹ «Entrevista a Sebastià Serra Busquets» (Palma, 22 de desembre de 2022).

³⁰ *Última Hora*, 9 de juny de 1977.

Si l'articulació d'aquesta coalició fou complexa, també ho fou inicialment el seu lideratge. Donada la indecisió de Melià, que sols apostà per Unió Autonomista a finals d'abril de 1977, es va creure en un primer moment que seria l'intel·lectual mallorquí Gregori Mir qui podria liderar la candidatura. Aquest possibilitat va esvair-se quan Melià decidí que seria ell qui encapçalaria la candidatura al Congrés i Mir optà per abandonar UA amb els arguments de que aquesta coalició era sols una plataforma personalista de Melià, sense perspectives i que, a més, havia virat cap a la dreta³¹ Garau negà públicament les acusacions, afegint que la partida de Mir no era una gran pèrdua donada la seva escassa popularitat.³²

I aquest últim argument no deixava de ser cert. Melià era el polític mallorquí més conegut, arribant a superar en gairebé trenta punts a qui encapçalà la candidatura guanyadora a Balears (UCD).³³ Però això no significava que els mallorquins estiguessin disposats a donar-li el seu suport, ja que a totes les enquestes publicades UA mai va superar el 5% en intenció de vot.³⁴ Amb tot, els integrants de la coalició esperaven obtenir, almenys, l'escó per a Melià.³⁵

Unió Autonomista i les eleccions de 1997

Els objectius polítics fonamentals d'aquesta coalició es poden resumir en dues paraules: democràcia i autonomia. Quin tipus de democràcia? La que defensava el govern de Suárez: una de tall liberal a la que calia arribar per la via reformista. Quina autonomia? Una d'alt grau, amb un vertader autogovern a nivell polític, econòmic i judicial

que tingués com a marc bàsic Mallorca i amb la llengua catalana com a cooficial. L'autogovern era, en paraules de Melià, "*la única arma de salvación de nuestro país*".³⁶ Tot i així, la qüestió nacional quedà progressivament més desdibuixada, ja que es parlava constantment d'autonomia i s'anà abaixant el to en relació amb el nacionalisme. Significativament, el nom que es donà a aquesta coalició no fou el d'Unió Nacionalista, evolució lògica del Partit Nacionalista de Mallorca de Melià, sinó que es trià la paraula "autonomista". Sembla que el que es pretenia era evitar suspicàcies dels sectors regionalistes mallorquins que podien ser contraris a la idea d'una nació mallorquina diferent a l'espanyola. Pel que fa a la qüestió econòmica i social, la coalició defensava un model d'economia mixta on les empreses públiques existents estiguessin sota el control del govern autonòmic.³⁷

D'aquesta manera, podem observar com en el seu programa es reiterava el que ja havien exposat públicament els seus líders: era una coalició de centre, demòcrata reformista, que portava com a bandera principal el projecte autonòmic.

Però també existien algunes qüestions espineses en relació amb el seu discurs. En primer lloc, hi havia una incògnita que podia ser decisiva en els resultats electorals de dita coalició: qui era mallorquí?

El 1977 Mallorca tenia, a diferència de feia sols unes dècades, dos tipus destacables de població segons el seu origen: mallorquina o peninsular. Des de feia més de vint-i-cinc anys les Balears havien experimentat un fenomen migratori sense precedents en els darrers segles: havien estat receptores d'una gran quantitat de població peninsular, majoritàriament provinent del centre i del sud, que s'havia establert de manera permanent i que el 1975 suposava entorn del 22% de la població.³⁸ Aquest conjunt de ciutadans presentava

³¹ *Balears i Diario de Mallorca*, 3 de maig de 1977.

³² *Diario de Mallorca*, 4 de maig de 1977.

³³ *Diario de Mallorca*, 21 de maig de 1977 i *Última Hora*, 4 de juny de 1977.

³⁴ *Diario de Mallorca*, 21 de maig, 6 i 12 de juny de 1977 i *Última Hora*, 4 de juny de 1977.

³⁵ «Entrevista a Miquel Segura Aguiló» (Alcúdia, 17 d'abril de 2014), «Entrevista a Santiago Coll Llompart» (Binissalem, 18 d'abril de 2014), «Entrevista a Climent Garau Arbona» (Bunyola, 17 d'octubre de 2014) i «Entrevista a Josep Melià Ques» (Palma, 28 de novembre de 2022).

³⁶ *Última Hora*, 16 de maig de 1977.

³⁷ *Diario de Mallorca*, 4 de juny de 1977.

³⁸ Pere Salvà, «Les Illes del turisme de masses com un espai de cridada per a immigrants d'altres comunitats autònomes espanyoles», Sebastià Serra i Jordi Pons (eds.), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2005, p. 31-42.

algunes diferències culturals respecte la d'origen insular, essent la qüestió lingüística la més visible. Això implicà que sorgís una pregunta inevitable en el moment en que s'identificava per part de certs sectors autonomia amb catalanitat cultural o, inclús, amb independentisme: donarien el seu suport els habitants d'origen peninsular a l'autonomia balear i, fins i tot, als partits nacionalistes? Semblava clar que sols podien secundar aquestes posicions si ells s'arribaven a considerar, i eren a la vegada considerats pels balears de naixement, com a membres de ple dret d'aquesta societat ara més heterogènia. Si no era així, si seguien essent "forasters", era difícil que es mostressin partidaris de cert tipus d'autonomia i poguessin donar suport, per tant, a opcions electorals com ara UA. En realitat, el debat no era altre que quin tipus de nacionalisme havia de manejar aquesta coalició: si un de tall ètnic o un de cívic.

Si bé aquest debat no fou massa visible, sí es donaren algunes declaracions en aquest sentit. Un exemple fou quan Climent Garau va lamentar públicament que s'hagués produït el ja esmentat fenomen migratori. Aquest entenia que havia suposat, segons les seves paraules, l'existència "*de un ejército de ocupación*" a les Illes.³⁹ Melià es mostrà posteriorment contrari a aquesta idea ètnica de mallorquinitat, afirmant en un acte que:

Mallorquines son todos los que viven y trabajan en Mallorca. Creemos que la patria no es la tierra de los antepasados sino la tierra de los hijos. Nosotros creemos que quienes han venido de fuera y han engrandecido esta Isla con su sudor y con su esfuerzo tienen tanto derecho a sentirse mallorquines como nosotros. No serán los autonomistas quienes les discriminen y marginen.⁴⁰

Així, Melià es desmarcava d'aquesta idea exposada de manera implícita per Garau, intentant no allunyar-se d'un nombrós sector de la població. Tot i així, és significatiu que a les llistes d'UA no hi hagués un sol candidat nascut fora de Mallor-

ca o amb algun llinatge castellà, com sí passava a la resta de candidatures. Per tots aquests motius, Unió Autonomista apareixia a ulls de la societat mallorquina del moment com un projecte de mallorquins catalanoparlants que es mostrava allunyat d'aquells sectors producte del fenomen immigratori ja explicat.

Existia també un altre debat que fou més públic i polèmic que l'anterior. Aquest no era un altre que el passat polític de Melià durant la dictadura, el que, per a molts, el convertia en un col·laborador i en un privilegiat d'aquesta.

Melià, que no podia esborrar-ho, donà la seva rèplica. Afirmà que, lluny de ser un privilegiat del Franquisme, fou sancionat i reprimint en repetides ocasions per les seves opinions aperturistes i nacionalistes, argumentant que si s'havia presentat com a candidat a Corts era perquè entenia que el canvia s'havia de realitzar des de dins.⁴¹ Així, explicava que "*lo que he intentado es desde la legalidad ampliar el nivel de libertad para hacer posible [...] un cambio sin traumas*".⁴² Aquest discurs, de fet, ja el defensava mesos abans de la mort de Franco, quan feia poc que era procurador.⁴³

Aquests elements varen poder restar suports a UA. Per una banda, és més que probable que bona part de la població peninsular no donés el seu suport a Melià no pel seu passat, ja que molts votaren la UCD de Suárez sense problema, sinó pel seu projecte marcadament autonomista i nacionalista que podien veure amb suspicàcia o, fins i tot, contrari a la seva identitat. Par altra banda, importants sectors de l'esquerra nacionalista mallorquina veien en Melià un oportunista poc seriós que es proclamava demòcrata i nacionalista mallorquí alhora que integrava les Corts d'un règim polític dictatorial i ultraespanyolista.

La confecció de les llistes electorals d'aquesta coalició fou elaborada en exclusiva per Melià i Garau⁴⁴. La llista al Congrés l'encapçalava Me-

⁴¹ *Última Hora*, 23 de maig de 1977.

⁴² *Última Hora*, 9 de juny de 1977.

⁴³ Llorenç Capellà, *Les ideologies polítiques...*, op. cit., p. 170-171.

⁴⁴ «Entrevista a Miquel Segura Aguiló» (Alcúdia, 17 d'abril de 2014) i «Entrevista a Santiago Coll Llompart» (Binissalem, 18 d'abril de 2014).

³⁹ *Diario de Mallorca*, 14 de maig de 1977.

⁴⁰ *Diario de Mallorca*, 31 de maig de 1977.

lià, com a líder indiscutible. Com a número dos presentaven a Joan Nadal Bujosa, darrer batle republicà de Bunyola per Esquerra Republicana Balear i represaliat per la dictadura, el que pretenia oferir a aquesta candidatura un aire d'antifranquisme del que estava clarament necessitada. Tot i així, aquesta estratègia resultà poc útil, ja que, per exemple, UA a Bunyola va obtenir el 9% dels vots a les eleccions de 1977. Seguidament, en les posicions tercera i quarta es presentaven Pere Llinàs i Jaume Serra, els autodeterminats per la coalició com a “candidats pagesos”, el que formava part de la seva estratègia forana i agrària. Una estratègia de dubtosa eficàcia si tenim en compte que aleshores la societat mallorquina ja estava fortament terciaritzada. I és que cal tenir present que cap al 1975 menys del 15% de la població activa balear es dedicava al sector primari⁴⁵. Tancaven la llista Jaume Aguiló Valls, gerent, Miquel Duran Ordiñana, oceanògraf i antic membre del GASI, i Santiago Coll, membre del PNM.

Els candidats al Senat per Mallorca eren Clement Garau, líder del GASI, i Damià Contestí, jutge i membre del Partit Carlí, del qual ja s'ha exposat la problemàtica que presentà. Pel que fa a les Pitiüses, s'arribà a un enteniment informal amb el candidat del Partit d'Eivissa i Formentera, Mariano Llobet, qui finalment tampoc resultà elegit.

El finançament de la campanya electoral és un altre element d'interès. Malauradament, existeix una manca de fonts fiables, fet que provoca confusió o incertesa entorn d'aquest punt. Pel que s'ha pogut conèixer, les despeses varen arribar a una suma d'entre quatre⁴⁶ i cinc milions de pessetes,⁴⁷ quantitat gens menyspreable si tenim en compte que es tracta d'una candidatura estrictament mallorquina.

La manera de recaptar aquesta quantitat sembla que fou la següent. Per una banda, cada candidat a les llistes aportà una quantitat de cent mil

pessetes, a excepció de Jaume Serra. A aquesta suma, que suposaria un total de set-cents mil, caldria sumar mig milió aportat pel polític català Jordi Pujol, quasi dos milions per part de Melià i un crèdit concedit per Banca Catalana d'un milió,⁴⁸ a més d'un altre crèdit demanat per Santiago Coll de tres-cents mil pessetes⁴⁹. Així, tindríem un total aproximat de quatre milions i mig.

Aquestes quantitats, que són de dubtosa exactitud, ens poden oferir algunes idees sobre com es finançà la campanya. Sembla que les principals fonts de finançament foren les aportacions dels candidats, especialment la de Melià, i la de Jordi Pujol, ja fos com persona física, ja fos mitjançant Banca Catalana. Aquest ajuda de Pujol s'entendria tant a partir de la proximitat ideològica entre UA i Convergència com per la bona relació entre Pujol i els líders de la coalició, Melià, qui definí a Pujol com “el millor estadista que Espanya ha tingut en el segle XX”,⁵⁰ i Garau. I fou aquest elevat pressupost el que permeté que UA pogués desenvolupar una campanya activa i vistosa.

La campanya que varen portar a terme va situar-se en un nivell mitjà en comparació amb la resta de forces polítiques: celebrà seixanta-quatre actes, molt per damunt de la dreta, i ocupà amb anuncis vint-i-tres pàgines de periòdic, per davant de l'esquerra, a excepció del PSOE.⁵¹

Igualment, és interessant observar quin era el missatge que es volia transmetre a la ciutadania. Els actes públics varen tenir una destacada presència a la Part Forana, mentre que a Palma se celebraren dos actes especialment vistosos: una desfilada a l'americana pel centre de la ciutat el quatre de juny i la celebració d'una revetlla al Parc de la Mar dia vuit, presentada per l'actor Xesc Forteza i amb la participació de grups ben coneguts com Los Javaloyas, amb l'assistència d'unes tres mil persones.

⁴⁸ Llorenç Carrió, *Les eleccions de...*, op. cit., p. 75.

⁴⁹ «Entrevista a Santiago Coll Llompart» (Binissalem, 18 d'abril de 2014).

⁵⁰ Andreu Manresa et al., «Josep Melià: l'últim testimoni» (8 de maig de 2001), Canal UIB, <https://canal.uib.cat/canals/Josep-Melia-Lultim-testimoni.cid161937?categoryId=100131>. (Data de consulta: 10/11/2022)

⁵¹ Gonzalo Adán i Miquel Payeras, *El complejo comportamiento del voto en Baleares. Volumen I: Elecciones Generales, 1977-2011*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2013, p. 21.

⁴⁵ Pere Antoni Salvà, «Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 2 (1985), p. 17-32.

⁴⁶ Llorenç Carrió, *Les eleccions de 1977 a les Illes Balears*, Treball de Tercer Cicle. Inèdit, 2006, p. 75.

⁴⁷ *Diario de Mallorca*, 2 d'agost de 1977.

Els missatges clau que es varen llençar durant aquesta campanya eren set: que l'autonomia era necessària per posar fi a la marginalitat que sofria Mallorca, que volien una autonomia àmplia, que aquesta no implicava ni independentisme ni catalanisme, que eren el vertader centre –en clara competència amb la UCD de Suárez–, que eren l'opció del pagès, que serien la veu mallorquina a Madrid –insinuant que la resta de partits eren sucursalistes– i que, signat ja el Pacte Autòmic,⁵² ells eren els vertaders i genuïns autonomistes.

Celebrats els comicis el 15 de juny de 1977, Unió Autonomista va obtenir uns resultats que, a *priori*, es poden considerar com negatius, però que mereixen una anàlisi acurada. A nivell de les

Illes Balears varen obtenir el 3'78% dels vots al Congrés, quedant en sexta posició, sense obtenir cap escó. A Mallorca, que és on s'havia fet campanya, va aconseguir el 4'21% dels sufragis, però fou a alguns municipis del nord-est de Mallorca, on Melià comptava amb unes vertaderes bases locals, on va obtenir un suport especialment destacat. I és que aconseguí ésser la segona opció més votada a sis municipis i la tercera a uns altres deu, com fou el cas de Manacor, el segon nucli més poblat de Mallorca en aquell moment. A Palma, en canvi, UA va obtenir uns resultats força dolents: el 2'21% dels vots, quedant en sèptima posició. Pel que fa al Senat, Garau va aconseguir a Mallorca tres mil vots més que Melià al Congrés.

Taula 1. Resultats al Congrés dels Diputats a les Illes Balears (1977)

Candidatures	Vots	Percentatge	Diputats
UCD	163.536	51'89%	4
PSOE	73.554	23'34%	2
AP	28.472	9'03%	-
PSP-US	16.244	5'15%	-
PCE	14.046	4'46%	-
UA	11.914	3'78%	-
Altres (5)	6.070	1'92%	-

Font: <http://www.juntaelectoralcentral.es>

⁵² El 4 de juny de 1977 es signà a Palma el conegut com a Pacte Autòmic. El signaren totes les candidatures per les Illes Balears, a excepció d'AP (Abel Matutes ho signà a títol individual) i l'extrema dreta. Segons aquest, es comprometien a que els futurs parlamentaris per Balears defensarien a les Corts el dret de les Illes a l'autonomia, que aquesta seria política i no sols administrativa, que la llengua catalana seria cooficial i que l'estatut seria elaborat per totes les forces polítiques democràtiques de l'arxipèlag, aconseguissin o no representació. Cf. Roberto Mosquera i Antoni Nadal, *El procés autonòmic balear (1976-1987)*. Palma: Documenta Balear, 1994, p. 17-20.

En conseqüència, la valoració d'aquests resultats depèn d'on es posin els focus i les expectatives. Si el que era prioritari en aquell moment era obtenir representació al Congrés, objectiu de Melià, llavors va ser un fracàs sense pal·liatius. Però, si s'analitzaven al detall les dades, es podia pensar que, per exemple, en unes futures eleccions municipals aquests es podrien traduir perfectament en regidors i en batllies. Així doncs, el fracàs era matisable i, sens dubte, la desaparició del grup no era inevitable.

Les causes d'aquest fracàs parcial són diverses. Per una banda, UA no va aconseguir convèncer al món rural mallorquí que ells eren la seva millor opció, gran puntal de la seva campanya, permeabilitzant sols aquest missatge en un reduït nombre d'indrets i de manera parcial. I és que en aquests comicis UCD va vèncer a tots els municipis de Balears sense excepció, sabent convertir-se en molt poc temps en el partit hegemònic a l'arxipèlag⁵³. Per altra banda, s'ha de tenir en compte que la majoria de la població illenca votà pensant en qui havia de liderar la Transició a escala estatal, quedant la qüestió autonòmica en un segon pla. Una qüestió autonòmica, a més, que gairebé cap partit rebutjava a Balears després de la signatura del Pacte Autonòmic del 4 de juny. En conseqüència, la bandera d'aquesta candidatura podia tornar-se menor entre una ciutadania que ni demandava una autonomia excessivament àmplia ni havia assumit àmpliament postulats nacionalistes; encara menys dintre del camp del centre o de la dreta.⁵⁴ Finalment, cal no oblidar que des de 1977 mai una candidatura estrictament balear ha aconseguit representació al Congrés dels Diputats per les Illes Balears, si bé aquest era un factor desconegut aleshores que no es podia tenir present.

La desaparició d'Unió Autonomista

Les reaccions front aquests resultats electorals foren de sorpresa i decepció fins al punt que Melià es va deslligar ràpidament del grup donat que ja no el considerava ni útil ni viable per als seus propòsits⁵⁵. De fet, pocs mesos després, de les restes d'Unió Autonomista, es fundà Unió Nacionalista,

un partit que es definia com de centreesquerra i que pretenia ocupar l'espai entre UCD i PSOE per a aquella gent que se sentia nacionalista mallorquina. El lideratge, rebutjat de pla per Melià, va recaure en Climent Garau.⁵⁶ Tanmateix, aquest partit va desaparèixer al cap de pocs mesos i la major part dels seus integrants varen emigrar cap a UCD, cas de Melià i dels seus fidels, o cap al PSM, abans PSI.

Conclusions

El fracàs, matisable com s'ha demostrat, i la posterior desaparició d'Unió Autonomista no hauria de portar-nos a pensar que el 1977 l'autonomisme a Balears era minoritari, ja que UA no era l'únic partit que defensava aquest projecte. Punt i a part seria el nacionalisme mallorquí de centre o centredreta, espectre polític que UA volia representar i que es revelà molt minoritari en aquells moments inicials de la Transició. Però pel que fa a l'autonomisme, el fet que tant UCD com PSOE, els dos partits que varen liderar el procés autonòmic balear, incloguessin visiblement en el seu programa la qüestió autonòmica pot indicar que esgrimir en aquell context com a principal bandera l'autonomisme a Mallorca, com va fer UA, no fou encertat. I és que cap al mes de juny de 1977, com s'ha vist, la demanda autonomista era transversal a les Balears. Qüestió ben diferent seria el nivell d'autogovern que desitjaven els diferents partits a les Illes. Pels resultats electorals d'aquest període, sembla que la major part de la ciutadania balear es donava per satisfeta amb una autonomia limitada, acceptant abans postulats regionalistes que no posessin en dubte la pertinença de les Illes Balears a la nació espanyola que les idees nacionalistes defensades per Melià i per Garau en aquells temps.

Unió Autonomista va haver de competir no sols amb els diferents partits estatals, i molt especialment amb UCD, sinó que, a més, va haver de

⁵³ Juan Pedro Bover Sánchez, «La creación de la UCD en las Islas Baleares. Los inicios del partido de la Transición y del proceso autonómico», Autors Diversos (eds.), *Pensar con la historia desde el siglo XXI: Actas del XII Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*. Madrid: UAM Ediciones, 2015, p. 4941.

⁵⁴ Joan Pau Jordà Sánchez, «Payeses, tenderos y ... *op. cit.*, p. 201-202.

⁵⁵ Gonzalo Adán i Miquel Payeras, *El complejo comportamiento...*, *op. cit.*, p. 21.

⁵⁶ *Diario de Mallorca*, 31 de juliol de 1977.

fer front a quelcom més essencial: que a Balears la població va votar, majoritàriament, en funció de dreta i esquerra amb la mirada posada al conjunt de l'Estat. És a dir, que els illencs elegiren entre Adolfo Suárez i Felipe González, essent suficient per a ells l'autonomisme més o menys moderat dels seus partits. Aquest fet es podria comparar amb el succeït a les tres províncies que després formarien la Comunitat Valenciana; i és que al 1977 a cap d'elles triomfà un partit estrictament valencianista.⁵⁷ En aquells comicis el partit ideològicament més assimilable a UA era Unió Democràtica del País Valencià, candidatura que va obtenir el 2'58% dels vots,⁵⁸ un resultat encara més modest que el del partit aquí estudiat. Sens dubte, l'anàlisi comparat d'aquestes dues formacions i dels seus resultats mereix un estudi acurat que pot donar resultats d'interès.

Per altra banda, l'estratègia seguida per la coalició tampoc sembla encertada. La seva estratègia forana i agrària en una societat ja fortament terciaritzada com la mallorquina no va donar els resultats esperats donat que aquest entorn votà majoritàriament UCD. Què va fallar? Per què no varen donar el seu suport a un mallorquí que, deia, defensaria els interessos illencs a les Corts? Front això, es pot afirmar que és més que probable que molts pensessin que poc podria fer un diputat autonomista mallorquí front la resta de l'hemicicle o, senzillament, que lis inspirava més confiança Suárez i el seu projecte per al conjunt d'Espanya que el del mallorquí Melià.

Pel que fa a Josep Melià, és força evident que impulsà UA per disposar d'una plataforma que li permetés tenir veu a Madrid i guanyar rellevàn-

cia política en l'important procés que s'iniciava. Quan no va obtenir aquest recolzament va optar per unir-se a UCD, deixant de banda la política balear, dominada per Jeroni Albertí durant la Transició, i anant a treballar sota les ordres de Suárez a Madrid.

La ràpida desaparició d'Unió Autonomista com a partit de centre nacionalista mallorquí va implicar l'absència d'un partit d'aquest tipus a Mallorca durant tota la Transició. Podem dir que UCD va suplir aquesta funció parcialment, si bé amb dificultats i des d'una posició regionalista, mai nacionalista, que sovint era contestada per la seva branca més espanyolista. Sols amb la desfeta d'aquest partit i la creació d'Unió Mallorquina (UM) per part de Jeroni Albertí l'any 1982 tornà a existir una opció política que representava més nítidament aquest espai, si bé durant tota la dècada de 1980 aquest partit es proclamà regionalista, no nacionalista. De fet, l'aterratge de Melià a UM no es donà fins al relleu d'Albertí el 1991. Fou el 1992 quan UM es proclamà explícitament nacionalista en el seu cinquè congrés, integrant el 1993 a Melià i fent-lo vicepresident de la formació.⁵⁹

És innegable que UM va tenir una forta rellevància en la vida política balear durant els trenta primers anys de vida de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. UM va ser el que, tal volta, hagués pogut ser Unió Autonomista durant els anys de la Transició si no s'hagués dissolt immediatament després dels comicis de 1977, deixant el camp del centre i centredreta nacionalista mallorquí orfe d'un partit creat *ex professo* per a aquest electorat.

⁵⁷ José Miguel Santacreu Soler, «La feblesa electoral del valencianisme polític durant la Transició a la democràcia (1977-1983)», Sebastià Serra Busquets i Elisabeth Ripoll Gil (eds.), *Identitats nacionals i nacionalismes a l'Estat espanyol a l'època contemporània. Simposi Galeusca Història IV*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019, p. 475-494.

⁵⁸ Lluís B. Prats Mahiques, *Democràcia cristiana i valencianisme. Història de la UDPV (1965-1978)*. València: Institució Alfons els Magnànim, 2019.

⁵⁹ Antoni Marimon i Sebastià Serra (dirs.), *Diccionari de partits... op. cit.*, p. 337-345.